

saadaan polynomien kertoimista rationaalisilla laskutoimituksilla ja juurenotoilla (ajattele toisen asteen yhtälön ratkaisukaavaa).

Kutakin n :n arvoa kohti voidaan muodostaa sellainen polynomi $p(x)$, johon liittyvä ryhmä G_p on koko S_n . Nähdään siis, että on olemassa n :nnen asteen yhtälön yleinen ratkaisukaava jos ja vain jos ryhmä S_n on ratkeava. Edellinen esimerkki osoittaa, että näin on silloin ja vain silloin, kun $n < 5$.

Tämän tuloksen saavuttivat Abel ja Galois 1800-luvun alkupuolella. Se ratkaisi matemaatikkoja satoja vuosia askarruttaneen kysymyksen ja merkitsi samalla ryhmäteorian alkua.

Cayleyn lauseen todistuksessa (edellinen pykälä) liitettiin ryhmän $G = \{x_1, x_2, \dots, x_n\}$ kuhunkin alkioon x joukon $\{1, 2, \dots, n\}$ permutaatio α_x . Olkoon V n -ulotteinen (kompleksikertoiminen) vektoriavaruus ja olkoon $\{B_1, \dots, B_n\}$ sen kiinnitetty kanta. Kun sovelletaan permutaatiota α_x kantavektoreihin, saadaan säännöllinen lineaarikuvaus $V \rightarrow V$. Tätä puolestaan vastaa säännöllinen $n \times n$ -matriisi A_x . Näin muodostuu kuvaus

$$G \longrightarrow GL_n(\mathbb{C}), \quad x \mapsto A_x,$$

joka on ryhmähomomorfismi. Tätä kuvausta – tai G :n homomorfisena kuvana näin saatua matriisiryhmää – sanotaan ryhmän G säännölliseksi esitykseksi. Matriisiryhmän $GL_n(\mathbb{C})$ asemesta voidaan yhtä hyvin tarkastella sen kanssa isomorfista kuvausryhmää

$$GL(V) = \{ t : V \longrightarrow V \mid t \text{ on säännöllinen lineaarikuvaus } \}.$$

Yleisesti mitä tahansa ryhmähomomorfismia

$$G \longrightarrow GL_n(\mathbb{C}) \quad \text{tai} \quad G \longrightarrow GL(V)$$

sanotaan ryhmän G esitykseksi (representation). Esitysten avulla ryhmiä voidaan tutkia matriisien tai lineaarikuvausten teoriaa käyttäen. Tämä ns. ryhmien esitysteoria on osoittautunut hyvin hyödylliseksi sekä itse ryhmäteoriassa että sen sovelluksissa.

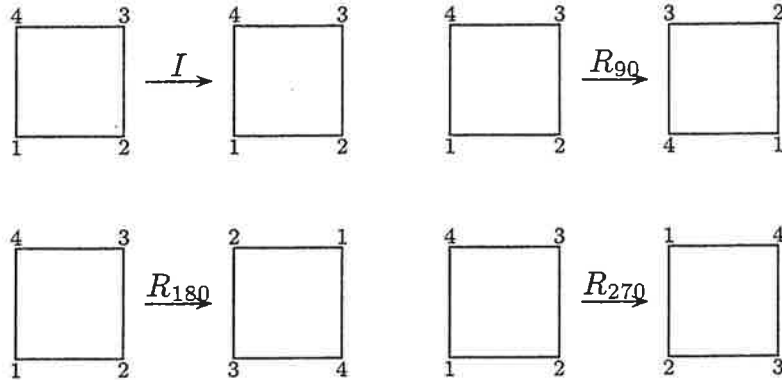
ESIMERKKI 3. Määritetään syklisen ryhmän C_3 säännöllinen (matriisi)esitys.

IV.6 Neliön symmetriaryhmä eli diedriaryhmä D_4

Tässä pykälässä havainnollistetaan luvuissa III ja IV esitettyä teoriaa tutkimalla tarkemmin diedriaryhmää D_4 . Tarkastellaan siis neliötä $d \square_b^c$ tason pistejoukkona sekä niitä tason kiertoja ja peilauksia, jotka kuvaavat neliön itselleen. (Katso myös liitteet Symmetriaryhmät ja Matematiikan monet kasvot.)

1. Kierrot

Neliö (tason pistejoukkona) kuvautuu itselleen seuraavissa kierroissa: kulman α kiertäminen neliön keskipisteen ympäri, missä $\alpha = 0, \frac{\pi}{2}, \pi, \frac{3\pi}{2}$. Merkitään näitä kiertoja $I = R_0$ (identtinen kuvaus), R_{90}, R_{180}, R_{270} . Merkitsemällä kärkiä 1, 2, 3, 4 saadaan yhteys neljän alkion permutaatioihin: esim. $R_{90} = \begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 & 4 \\ 4 & 1 & 2 & 3 \end{pmatrix} \in S_4$. Tässä käytetään kuitenkin havaintoon perustuvaa geometristä tarkastelua:

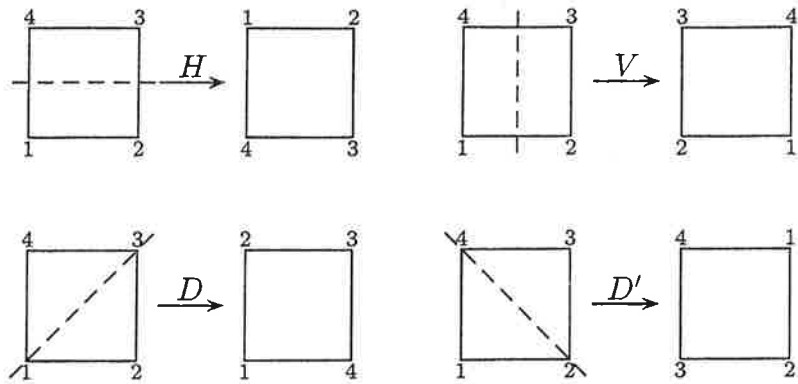

Laskutoimituksena on kuvausten yhdistäminen, esim. $(R_{180}, R_{90}) \mapsto R_{180} \circ R_{90} = R_{270}$. Tällöin on muistettava, että $A \circ B$ tarkoittaa yhdistettyä kuvausta, jossa ensin tehdään B , sitten A . Tämä on tunnetusti assosiatiivinen, neutraalialkio on identtinen kuvaus I , kuvauksilla $I, R_{90}, R_{180}, R_{270}$ on käänteisalkiot (esim. $R_{270}^{-1} = R_{90}$, koska $R_{270} \circ R_{90} = R_{90} \circ R_{270} = I$). Siis $(\{I, R_{90}, R_{180}, R_{270}\}, \circ)$ on ryhmä. Tarkista oheinen kertotaulu ja toteaa, että siitä näkyy myös ryhmän kommutatiivisuus (taulukko on symmetrinen lävistäjän suhteen). Kertotaulumerkintä on pykälässä III.2 esitetyn mukainen.

	h	g		I	R_{90}	R_{180}	R_{270}
h	$h \circ g$		I	I	R_{90}	R_{180}	R_{270}
g	$g \circ h$		R_{90}	R_{90}	R_{180}	R_{270}	I
			R_{180}	R_{180}	R_{270}	I	R_{90}
			R_{270}	R_{270}	I	R_{90}	R_{180}

2. Peilaukset

Neliöllä on täsmälleen neljä symmetria-akselia (ks. kuva) ja se kuvautuu itselleen peilauksissa niiden suhteen: H on peilaus vaaka-akselin suhteen, V peilaus pysty-akselin suhteen, D peilaus kärkien 1 ja 3 kautta kulkevan lävistäjän suhteen ja D' peilaus kärkien 2 ja 4 kautta kulkevan lävistäjän suhteen.

Esimerkiksi $(\{I, H\}, \circ)$ muodostaa ryhmän, jonka kertotaulu on

\circ	I	H
I	I	H
H	H	I

Vertaa tätä ryhmään $(\mathbb{Z}_2, +)$. Muodostaako $(\{I, H, D\}, \circ)$ ryhmän?

Yhdistämällä em. peilauksia saadaan esim. $H \circ V = R_{180}$ (tarkista seuraamalla, miten kärkipisteet kuvautuvat – montako kärkipistettä riittää?). Peilaukset eivät siis muodosta ryhmää, mutta $(\{I, R_{90}, R_{180}, R_{270}, H, V, D, D'\}, \circ)$ on ryhmä, *neliön symmetriaryhmä* eli *diedriaryhmä* D_4 ja sille saadaan kertotaulu:

\circ	I	R_{90}	R_{180}	R_{270}	H	V	D	D'
I	I	R_{90}	R_{180}	R_{270}	H	V	D	D'
R_{90}	R_{90}	R_{180}	R_{270}	I	D	D'	V	H
R_{180}	R_{180}	R_{270}	I	R_{90}	V	H	D'	D
R_{270}	R_{270}	I	R_{90}	R_{180}	D'	D	H	V
H	H	D'	V	D	I	R_{180}	R_{270}	R_{90}
V	V	D	H	D'	R_{180}	I	R_{90}	R_{270}
D	D	H	D'	V	R_{90}	R_{270}	I	R_{180}
D'	D'	V	D	H	R_{270}	R_{90}	R_{180}	I

Tämä ryhmä ei ole kommutatiivinen (esim. $H \circ R_{270} = D$, $R_{270} \circ H = D'$). Kuvauksia I , R_{90} , R_{180} , R_{270} , H , V , D , D' sanotaan neliön *symmetrioiksi*.

Neliön kiertojen ryhmä $G = (\{I, R_{90}, R_{180}, R_{270}\}, \circ)$ on D_4 :n aliryhmä, esim. siksi että G todettiin edellä ryhmäksi ja $G \subset D_4$.

3. D_4 :n aliryhmät

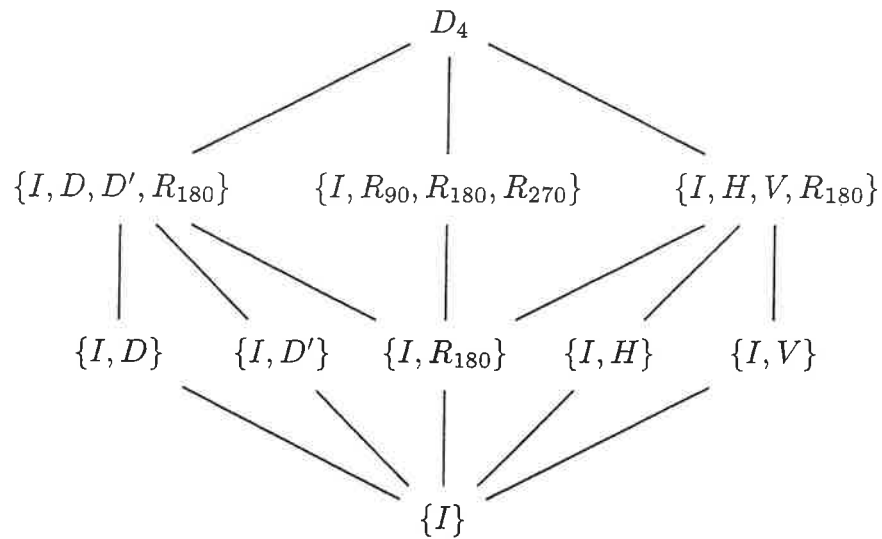
- a) Tutkitaan ensin neliön kiertojen muodostamaa aliryhmää G . Vertaamalla allaolevia taulukoita todetaan, että $(\mathbb{Z}_4, +)$ on isomorfinen ryhmän (G, \circ) kanssa:

+	0	1	2	3	o	I	R_{90}	R_{180}	R_{270}
0	0	1	2	3	I	I	R_{90}	R_{180}	R_{270}
1	1	2	3	0	R_{90}	R_{90}	R_{180}	R_{270}	I
2	2	3	0	1	R_{180}	R_{180}	R_{270}	I	R_{90}
3	3	0	1	2	R_{270}	R_{270}	I	R_{90}	R_{180}

Kuvaus $f : 0 \mapsto I, 1 \mapsto R_{90}, 2 \mapsto R_{180}, 3 \mapsto R_{270}$ on bijektio $\mathbb{Z}_4 \rightarrow G$ ja ryhmähomomorfismi, koska kaikilla $a, b \in \mathbb{Z}_4$ on $f(a+b) = f(a) \circ f(b)$. Huomaa myös kaavan $f(x^{-1}) = f(x)^{-1}$ tulkinta (tässä $f(-x) = f(x)^{-1}$), esim. $-3 = 1$ (koska $3+1=0$) ja $f(-3) = f(1) = R_{90} = R_{270}^{-1} = f(3)^{-1}$.

- b) G on esimerkki syklistä ryhmästä, esim. R_{270} virittää sen: käyttämällä tavallista merkintää $R_{270}^2 = R_{270} \circ R_{270}$ saadaan $R_{270}^2 = R_{180}$; $R_{270}^3 = R_{90}$, $R_{270}^4 = I$. Myös R_{90} virittää ryhmän $G : (R_{90})^2 = R_{180}$, $(R_{90})^3 = R_{270}$, $(R_{90})^4 = I$. Huomaa myös geometria: R_{270} on kulman $-\frac{\pi}{4}$ kierto ja R_{90} on kulman $\frac{\pi}{4}$ kierto, siis R_{270} on kierto negatiiviseen suuntaan ("myötöpäivään"), R_{90} positiiviseen suuntaan ("vastapäivään").
- c) D_4 :n aliryhmät. Etsitään kaikki D_4 :n aliryhmät käyttämättä apuna geometriaa. Helpointa on aloittaa tutkimalla, mitkä ovat D_4 :n sykliset aliryhmät, ts. tyyppiä $\{a^n \mid n \in \mathbb{Z}\}$ olevat aliryhmät. Joka tapauksessa ryhmällä on yhden alkion syklinen aliryhmä $\{I\}$. Kahden alkion sykliset D_4 :n aliryhmät saadaan ottamalla identtisen kuvauksen lisäksi jokin peilaus tai kierto π :llä (tapaukset, joissa kuvauksen kertaluku on 2 eli kuvaus on oma käänteiskuvauksensa): $\{I, D\}$, $\{I, D'\}$, $\{I, R_{180}\}$, $\{I, H\}$, $\{I, V\}$. (Totea tämä kertotaulusta ja vertaa sitä luvun III.1 harjoitustehtävään 6.) Kolmen alkion syklisiä aliryhmiä ei tässä tapauksessa ole, mutta G on neljän alkion syklinen aliryhmä. Muita syklisiä aliryhmiä ei ole. (Käyttämällä hyväksi tietoa $\#D_4 = 8 = 2 \cdot 2 \cdot 2$ saataisiin suoraan tulos, että D_4 :llä voi olla vain aliryhmiä, joissa on 1, 2, 4 tai 8 alkia.)

Kokeilemalla tutkitaan, mitkä ovat D_4 :n aliryhmät, jotka eivät ole syklisiä mutta jotka saadaan kahden alkion virittäminä. Olkoon S alkioden a ja b virittämä. Silloin on oltava $a^n, b^n \in S$ ja $a^i b^j \in S$ aina kun $n, i, j \in \mathbb{Z}$, ja toisaalta näistä alkioista saadaan tässä tapauksessa aliryhmä. Aliryhmän $\{I, D, D', R_{180}\}$ virittäjät ovat D, D' tai D, R_{180} tai D', R_{180} . Aliryhmän $\{I, H, V, R_{180}\}$ virittäjät ovat R_{180}, H tai H, V tai R_{180}, V . Ryhmän D_4 virittäjät ovat R_{270}, H tai D, H tai D', H .

D_4 :n aliryhmät järjestettyinä sisältymissuhteen suhteen, eli ryhmän D_4 Hassen kaavio.

Tarkastellaan vielä lähemmin väitettä, että D_4 :n virittävät R_{270} ja H :

$$\begin{aligned}
 R_{270}^0 &= I, & R_{270} &= R_{270}, & R_{270}^2 &= R_{180}, & R_{270}^3 &= R_{90}, & H &= H, \\
 R_{270} \circ H &= D', & R_{270}^2 \circ H &= V, & R_{270}^3 \circ H &= D, \\
 R_{270}^4 &= I, & H^2 &= I.
 \end{aligned}$$

Kaikki ryhmän D_4 alkioita voidaan esittää yksikäsitteisesti muodossa

$$R_{270}^j H^i, \quad j = 0, 1, 2, 3, \quad i = 0, 1.$$

Tämän varmistamiseksi on huomattava, että

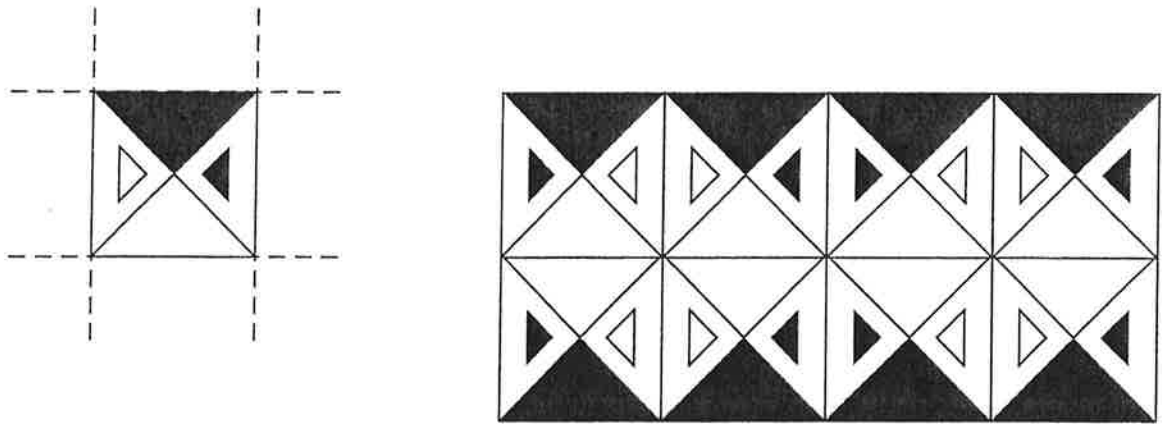
$$H \circ R_{270} = R_{270}^3 \circ H, \quad R_{270}^4 = I, \quad H^2 = I$$

(ns. *relaatiot*). Esim.

$$\begin{aligned}
 V \circ D' &= (R_{270}^2 \circ H) \circ (R_{270} \circ H) = R_{270}^2 \circ (H \circ R_{270}) \circ H \\
 &= R_{270}^2 \circ R_{270}^3 \circ H \circ H = R_{270} \circ H^2 = R_{270} \circ I = R_{270}
 \end{aligned}$$

4. Sivuluokat

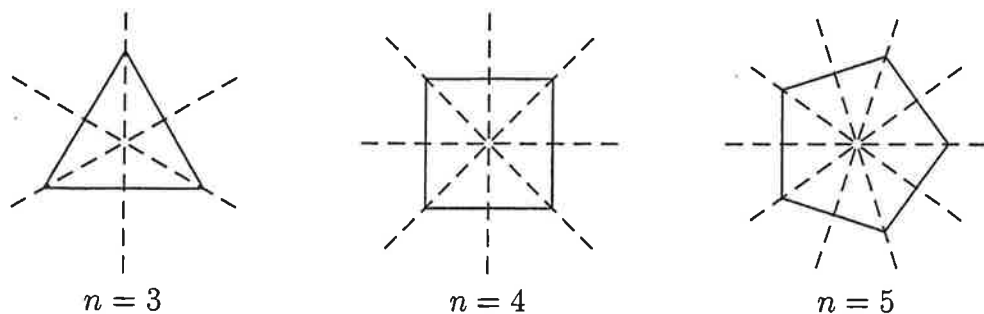
Määritetään suoraan laskemalla, nojautumatta yleiseen teoriaan, mitkä ovat aliryhmän $S = \{I, H\}$ vasemmanpuoleiset sivuluokat. Nämä ovat siis tyyppiä $x \circ S$, $x \in D_4$:

Peilaamalla neliön sivujen suhteen (peilausakselit merkitty pilkkuviivoilla), saadaan taso peitettyksi ylläolevalla tavalla neliönkuvilla. Huomaa, että yhdistämällä peilaukset vaaka- ja pystyakselin suhteen saadaan kulman π suuruinen kierto neliön kärjen ympäri (edellä $H \circ V = V \circ H = R_{180}$).

7. D_n ja C_n

D_n on säännöllisen n -kulmion symmetriaryhmä, kun $n \geq 3$. Ryhmällä D_n on syklinen aliryhmä C_n , jonka virittää kierto R kulman $2\pi/n$ verran n -kulmion keskipisteen ympäri; siis $R^n = I$. Lisäksi ryhmään D_n kuuluvat peilaukset n -kulmion symmetria-akselien suhteen.

Jos merkitään peilausta jonkin symmetria-akselin suhteen H :lla, niin ryhmässä D_n ovat voimassa relaatiot $H^2 = I$, $R^n = I$ ja kuvaukset H ja R virittävät ryhmän D_n .